

Zbornik ob sedemdesetletnici dr. Jožeta Žontarja. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2002. 304 strani. (Arhivi, let. XXV ; 1)

Pred nami je nov zbornik Arhivov, glasila Arhivskega društva in arhivov Slovenije, ki je posvečen delu univerzitetnega profesorja in arhivskega svetnika dr. Jožeta Žontarja. Njegovo sedemdesetletnico je tako zaznamoval tudi izbor prispevkov o zgodovini arhivistične stroke in njenih sedanjih pripravah na prihodnost.

Na prvih straneh nam ga predstavi njegova arhivska kolega, dr. Ema Umek in dr. Matevž Košir, ki postrežeta s podrobnim kronološkim pregledom jubilaritovih dosežkov. Žontarjevih prispevkov na področju arhivistike in zgodovine od leta 1955, ko je diplomiral iz enopredmetne zgodovine na tedanji Prirodoslovno–filozofski fakulteti v Ljubljani, do leta 1999, ko se je upokojil, je namreč precej. Naj jih naštejemo le nekaj. Strokovne izkušnje si je najprej pridobival kot arhivist v tedanjem arhivu Ljudske republike Slovenije. Tam je v času prevzemov velike količine arhivskega gradiva postal vodja tako imenovane Zunanje službe (1964) in nato pomembno prispeval k strokovnim podlagam za rešitev prostorske stiske, ki je s tem v arhivu nastala. Z Vodnikom po arhivih Slovenije je leta 1965 opravil redakcijo prvega pregleda arhivskega gradiva Socialistične republike Slovenije. Leta 1966 je sodeloval pri pripravi prvega republiškega arhivskega zakona v Sloveniji. Zakon o arhivskem gradivu in arhivih je postavil temelje organiziranosti arhivske dejavnosti in arhivske mreže pri nas ter služil tudi kot pomoč pri pripravi ostalih republiških arhivskih zakonov in podzakonskih aktov za področje arhivske dejavnosti, ki so sledili. Sodeloval je tudi pri delovanju Arhivskega društva Slovenije, izdajanju revij Arhivi in Arhivist ter bil dejaven v Skupnosti arhivov Slovenije.

V letih 1972–1992, ko je bil direktor v takratnem Mestnem arhivu Ljubljana, se je posvečal zlasti teoretičnim arhivskim vprašanjem ter navezoval stike z arhivsko stroko v Jugoslaviji in zunaj nje. Skupaj z dr. Sergijem Vilfanom, ki je vodil arhiv pred njim, je leta 1973 pripravil prvi priročnik po imenu Arhivistika in vrsto drugih publikacij o arhivih. Prispeval je tudi k razvoju arhivistike kot samostojne znanstvene vede, pomagal pri njeni uvedbi v študijski program na Filozofski fakulteti in jo tam tudi dolga leta predaval. Uveljavljal se je v Zvezi arhivskih delavcev Jugoslavije, postal član sekcije za šolanje Mednarodnega arhivskega sveta (od leta 1988 do leta 1996) in se udeleževal njenih simpozijev. Sodeloval je še pri pripravi priročnika za delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom (1984), in učbenika Arhivistika (1984). Leta 1992, ko se je ponovno vrnil v Arhiv Republike Slovenije, je tam kot svetovalec vlade Republike Slovenije za arhivska strokovna vprašanja vodil Službo za matične arhivske strokovne naloge. Leta 1999 se je upokojil.

Več o obdobju vodenja Zgodovinskega arhiva Ljubljana izvemo iz naslednjega prispevka v zborniku. Arhivski kolega Janez Kopač v njem predstavi jubilaritov prispevek k strokovnim, organizacijskim, prostorskim, finančnim in kadrovskim novostim v tamkajšnjem arhivu. V času, ko je bil Žontar tam izvoljen za direktorja, je namreč arhiv prerasel iz mestnega v regionalnega, se preimenoval, dobil nove delovne in skladiščne prostore, začelo se je sistematično prevzemanje arhivskega gradiva in njegova valorizacija. Izdali so nov vodnik po arhivskem gradivu, uvedli računalniško obdelavo podatkov, spodbudili znanstvenoraziskovalno delo s serijo novih publikacij ter skrbeli za popularizacijo arhivov s številnimi razstavami. Leta 1979 je tako Zgodovinski arhiv Ljubljana zaradi velikih uspehov, ki jih je dosegel pod vodstvom dr. Sergija Vilfana in dr. Jožeta Žontarja, prejel odlikovanje z Redom zaslug za narod z zlato zvezdo.

Kljub številnim dejavnostim s področja arhivistike pa je jubilarit našel čas tudi za znanstvenoraziskovalno delo. S prispevki na področju upravne, gospodarske in krajevne zgodovine, posebno za obdobje od srede 18. do 19. stoletja, se je uveljavil kot največji poznavalec upravnih reform Marije Terezije in Jožefa II. ter nastanka in razvoja uradništva na Slovenskem. Veliko pa nam pove že bežen pogled na njegovo obsežno bibliografijo, ki po vsebini zaokroža prvi del Žontarjevega zbornika, v katerem jubilarita predstavijo njegovi kolegi.

Drugi del prinaša prispevke različnih avtorjev predvsem s področja dveh strok, zgodovine in arhivistike, ki sta se opazno prepletala skozi ustvarjanje dr. Jožeta Žontarja. Prvi tak prispevek je delo dr. Ignacija Vojeta o arhivskem gradivu trabantov dubrovniške republike, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije. Leta 1978 je dr. Žontar v imenu slovenskih arhivarjev prosil dr. Vojeta da napiše referat za zvezno posvetovanje arhivskih delavcev Jugoslavije v Dubrovniku. Tako je nastal prispevek o gradivu,

ki bi bilo v Dubrovniškem arhivu, med drugim je slavil 700. obletnico svojega obstanka, lahko zanimivo za slovensko zgodovino. Naslednji prispevek je njegov avtor dr. France Štukl posvetil slavljencevemu očetu dr. Josipu Žontarju. Le ta je namreč med drugim napisal posebno študijo o slavnem loškem rojaku Wolfgangu Schwarzu, ki se nanaša na drugo polovico 15. in začetek 16. stoletja. Mag. Saša Jerše je v nadaljevanju zelo natančno predstavil kroniko priprav dežel Notranje Avstrije na poslanstvo pri državnem zboru v Regensburgu leta 1576. Dr. Ema Umek, svoj čas direktorica Arhiva Slovenije, je pripravila prispevek o ljubljanski meščanski družini Andrian, ki se v gradivu Arhiva Republike Slovenije in Zgodovinskega arhiva Ljubljane omenja od prve polovice 16. do prve polovice 17. stoletja. O kmečkem uporu oziroma o nemirih v Stični 3. junija 1753, ki jih je v zgodovinski literaturi prvič omenjal prav Žontar leta 1955, v pričujočem zborniku piše Peter Ribnikar. Predstavlja podatke, ki jih hranijo v Arhivu Republike Slovenije, ter opozarja tudi na iskanje preostalega gradiva o uporu v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. Tam je iskal gradivo tudi dr. Gerhard Pferschy, ko je pripravil naslednji prispevek v zborniku o urejanju in popisovanju arhivov ukinjenih samostanov v Notranji Avstriji ob koncu 18. stoletja. V Nadškofijskem arhivu v Ljubljani lahko med drugim najdemo tudi dva pomembna na pol uradna dokumenta cerkvenega izvora, povezana z zgodovino mesta Kranj. To sta molitveni red iz leta 1624 in oklicna knjiga kranjske župnije 1790–1809. Po besedah avtorja prispevka dr. Borisa Golca sta pomembna zato, ker zapolnjujeta večstoletno vrzel uradovalne slovenščine, ki jo izkazuje drugi dve slovenski besedili, *Slovenski načrt za pridigo* in tako imenovani *Kranjski rokopis* s konca srednjega ali začetka novega veka na prostoru Kranja. Dr. Ugo Cova, direktor Državnega arhiva v Trstu, v svojem prispevku analizira prekrivanje institucij med tremi sosednjimi deželami, ki so bile med 16. in 19. stoletjem odvisne od Trsta, Gorice in Ljubljane. Dr. Darko Darovec se je poglobil v strukturo koprškega uradništva v 18. stoletju in jo primerjal s srednjeveškim obdobjem v Kopru in sosednjih mestih nekdanje beneške Istre. Na drugem koncu, na Avstrijskem Koroškem, je dr. Wilhelm Wadl, direktor Koroškega deželnega arhiva, analiziral tedenski načrt jedi v gospodinjstvu slovenskega pesnika in jezikoslovca Urbana Jarnika kot župnika v Mošperku. Dobljeni podatki so namreč na več področjih spodnje Koroške služili za tamkajšnje katastrske cenitve v prvi polovici 19. stoletja. O tem, kako lahko župnijska oznanilna knjiga, zbirka pisnih tedenskih oznanil, ki jih je duhovnik bral obiskovalcem nedeljskih maš, služi kot dragocen zgodovinski vir, pa v svojem prispevku zapiše dr. Stane Granda. Dr. Lorenz Mikoletzky, generalni direktor Avstrijskega državnega arhiva, je predstavil finančni načrt Leopolda Welzla z naslovom »Razmišljanje o izboljšavi avstrijskega gospodarstva«, ki ga je ta napisal po naročilu takratnega državnega in konferenčnega ministra Leopolda Kolowrata leta 1804. Besedilo je nastalo v času, ko so se vrstile vojne proti Napoleonu in je finančni položaj Habsburške monarhije pri njenih podanih zbuval veliko skrb. Januarja 1867 so v naših deželah potekale volitve v deželne zbornice. Takrat so izvolili drugi kranjski deželni zbor, ki je imel kot prvi v zgodovini slovensko večino. Čeprav je med prvo in zadnjo sejo minilo le petnajst dni, je po mnenju dr. Vasilija Melika to pomemben mejnik v slovenski zgodovini. V drugo polovico 19. stoletja na Kranjskem sodi tudi naslednji prispevek, ki ga je pripravila mag. Saša Serše. V njem na podlagi takratnih zakonskih aktov in obravnava prikazuje organizacijsko strukturo in delovanje okrajnih cestnih odborov na Kranjskem ter razjasnjuje probleme, nastale pri gradnji in vzdrževanju cest, ki niso bile državne. Dr. Pierpaolo Dorsi iz Tržaškega državnega arhiva je predstavil tamkajšnje vire za zgodovino slovenskega združevanja v Trstu in na ozemlju, ki ga je to mesto upravljalo. Prvi pojav združevanja v Trstu sega na primer že v leto 1848. V obsežno bibliografijo jubilarja dr. Jožeta Žontarja, ki jo najdemo na prvih straneh zbornika, sodi tudi članek o političnem in kulturnem delovanju Antona Koblarja. Zanj se je zanimala tudi dr. Olga Janša – Zorn, ki je v naslednjem prispevku pisala o njegovem delovanju, največkrat povezanem z mestom Kranj, kjer je bil med drugim v letih od 1900 do 1928 tudi župnik in dekan. Pri tem je avtorica razgrnila tudi usodo Izvestij Muzejskega društva za Kranjsko, v katerih je Koblar objavil večino svojih prispevkov. Ivan Nemanič, bivši vodja Slovenskega filmskega arhiva, je za zbornik pripravil sicer že objavljeni prispevek o uporu slovenskih vojakov v maju 1918 v Judenburgu, Murau in Radgoni, ki pa ga je dopolnil z novimi podatki o prekopi judenburških žrtev in pogrebu v Ljubljani. O samoupravnih pristojnostih ljubljanske in mariborske oblastne skupščine v letih 1927–1929 ter o posvetovalnih funkcijah banskega sveta Dravske banovine v letih 1930–1941, ki so sicer le skromno omilile takratno centralistično državno ureditev, je pisal dr. Miroslav Stiplovec. O Sloveniji v obdobju med obema vojnama, in sicer o stanovskih in gospodarskih interesih Slovenije, je v naslednjem prispevku pisal tudi dr. France Kre-

sal. Danes že pokojni dr. Tone Ferenc, pogosti »obiskovalec« arhivov, je predstavil potek priprav slovenskih izobražencev na publikacijo Atlas Slovenije v času pred drugo svetovno vojno oziroma do okupacije Slovenije, ki je preprečila nadaljnje priprave in izid tega dela. Vojna in nacistična okupacija slovenskega ozemlja je med drugim vplivala tudi na drugačno organiziranost cerkvenega življenja. O tem, kako so bile urejene cerkvene razmere na Gorenjskem in o tamkajšnjem delovanju nemških duhovnikov, je v svojem prispevku pisal dr. Bogdan Kolar. Po drugi svetovni vojni, ko smo Slovenci dobili novo oblast in novo upravno teritorialno razdelitev, je okrog glavnega mesta Ljubljane v okviru okraja Ljubljana okolica deloval tudi Okrajni komite Zveze komunistov Slovenije. Gradivo, ki je nastalo pri njegovem delovanju, je shranjeno v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Lilijana Šuštar pa je za zbornik pripravila nekaj njegovih drobcev v zvezi z združništvom. Dr. Jelka Melik in mag. Branko Šuštar v svojih prispevkih opozarjata na potrebo po poznavanju razvoja uprave in sodstva tako pri arhivistih kot pri drugih raziskovalcih, ki urejajo ali strokovno obdelujejo arhivsko gradivo. Prva gradi svojo tezo na primeru sprememb v pravosodju oziroma v zvezi z njegovo povezavo z družbenimi spremembami, s poudarkom na obdobju po letu 1945 na ozemlju današnje Slovenije, drugi pa na primeru razvoja občinske uprave od srede 19. do konca 20. stoletja. Marija Oblak Čarni, direktorica Arhiva republike Slovenije v letih 1974–1984 in 1988–1993, je predstavila nikoli povsem rešen problem prostorov oziroma stavb osrednjega državnega narodovega arhiva. Strnila je nešteto naporov svojih predhodnikov oziroma predhodnic pri iskanju ustreznih prostorov za delovanje arhiva vse od leta 1918, ko je takratni Deželni arhiv deloval v prostorih Deželnega muzeja, do danes, ko Arhiv republike Slovenije, v sicer prekrasni baročni Gruberjevi palači ter fizično ločen od ostalih lokacij, še vedno čaka, da se z obnovo poslopja bivše kasarne na Roški cesti to vprašanje primerno uredi. O narodnih arhivih, natančneje o njihovem položaju med državo in zgodovinskim raziskovanjem govori tudi prispevek, ki ga je napisal direktor Švicarskega zveznega arhiva dr. Christoph Graf. O tem, kaj sploh predstavlja slovensko izseljensko gradivo in kje vse se nahaja ter navsezadnje tudi kakšen je bil odnos do njega v 20. stoletju, je s pomočjo nekaj primerov osvetlil dr. Marjan Drnovšek. Dr. Alfred Ogris, direktor Koroškega deželnega arhiva, je v svojem prispevku obravnaval zgodovino avstrijsko-jugoslovanskih pogajanj med arhivi od leta 1923 do leta 2001, ko je prišlo do dolgo pričakovane izmenjave arhivskega gradiva med avstrijsko Koroško in Slovenijo. Tudi Friedrich P. Kahlenberg, nekdanji generalni direktor avstrijskega Zveznega arhiva, govori o spremembah, ki jih je Evropa doživljala v zadnjih dveh desetletjih 20. stoletja in ocenjuje njihov vpliv na nov položaj arhivov ter arhivistov v družbi. O novem znanju, ki je potrebno za uveljavitev arhivistike v moderni družbi pa govori naslednja prispevka. Prvega je napisal dr. Theo Thomsen, v njem pa spodbuja k debati o konceptu konteksta oziroma njegovi definiciji v arhivski znanosti. Drugi prispevek podaja pregled izpopolnjevalnega programa arhivske šole Marburg od leta 1990 in ga je pripravil njen direktor dr. Rainer Polley. Nekaj utrinkov iz področja restavratorske dejavnosti, ki je tesno povezano z arhivsko stroko, prinaša naslednji sestavek, ki sta ga skupaj pripravila dr. Jedert Vodopivec in dr. Miloš Budnar. Govori o možnostih, ki jih zgodovinski znanosti daje metoda protonsko vzbujenih rentgenskih žarkov pri analizah črnih oziroma tint na arhivskem gradivu. O dveh dokumentih Arhiva republike Slovenije in črnilu, s katerim so ju napisali, govori tudi dr. Nataša Golob. Najprej predstavi osnutek oziroma skico nagrobnika, izdelano za rabina Chaima ha-Cohena iz prve polovice 19. stoletja, nato pa še karolinški fragment »Cura pastoralis«, ki je bil verjetno prepisan v drugi polovici 9. stoletja. Z novo tehnologijo se na eni strani vzpostavlja stik z izgubljenimi podrobnostmi iz preteklosti, po drugi strani pa prav ona omogoča nastajanje novih oblik zapisov. O italijanskem zakonodaji iz leta 2000, ki vključuje tudi dokumente v elektronski obliki, je pisala generalna direktorica Osrednjega državnega arhiva dr. Paola Carucci. Pri tem je izrazila negotovost ob dolgoročnem shranjevanju elektronskih dokumentov in opozorila na potrebo po prilagajanju arhivske stroke na področju informacijske tehnologije. Direktor Arhiva republike Slovenije dr. Vladimir Žumer, je predstavil rezultate uvajanja računalniške in telekomunikacijske tehnologije v slovenskih državnih arhivih v zadnjih petnajstih letih ter spremembe oblik klasičnega arhivskega informacijskega sistema. Po njegovem mnenju naj bi bil informatizacijo slovenske arhivistike in arhivske službe zaslužen predvsem jubilar dr. Jože Žontar. To ni bil majhen korak za samo arhivistiko, ki se je v samostojno znanstveno disciplino razvila šele v drugi polovici 20. stoletja. Pot, ki jo je namreč prehodila do tega priznanja je bila dolga in glede na razmišljanja dr. Matevža Koširja še vedno ni povsem gotovo, če je res povsem končana.

S tem prispevkom se zbornik zaključuje. Med svojimi platnicami skriva pester niz člankov, ki se na

različne načine nanašajo na arhive in arhivsko gradivo. Rdeča nit, ki nas vodi skozenj je prav gotovo delo jubilaranta dr. Jožeta Žontarja, saj nudi vpogled v slovensko arhivsko stroko, predvsem na njene začetke, razvoj in mednarodne povezave, čemur je bil dr. Jože Žontar tako priča kot tudi akter. Govora pa je seveda tudi o prihodnosti in načrtih, ki so postavljeni na trdne temelje, in o izzivih, s katerimi se slovenska država spoprijema pri svojem vključevanju v nove evropske in svetovne integracije.

Maja Gombač

Werner Bätzing, **Die Alpen. Geschichte und Zukunft einer europäischen Kulturlandschaft**. 2. aktualisierte und völlig neu konzipierte Fassung. München : Verlag C. H. Beck, 2003. 431 strani.

V zadnjih letih so Alpe vedno znova prišle na naslovne strani časopisov in med najbolj pomembna radijska in televizijska poročila po vsej Evropi. Razlog za to so bili snežni plazovi v zimi leta 1999, več uničujočih povodnji in neviht kot tudi vrsta katastrofalnih požarov v tunelih. Posebna pozornost za te dogodke pa ne temelji le v obsegu teh katastrof, temveč kaže posebno vrednost in pomen, ki ga ima alpska regija v Evropi. Obravnavana knjiga je popolnoma predelana 2. izdaja knjige iz leta 1991, ki jo je napisal Werner Bätzing, profesor za kulturno geografijo na Inštitutu za geografijo Univerze Erlangen-Nürnberg. V knjigi sta seveda obdelani tako geografija kakor zgodovina Alp, pri čemer pa je zgodovinski delež tako velik, da zasluži obravnavo v ZČ. Komaj katera druga krajina v Evropi je tako močno asociirana z edinstvenimi slikami, predstavami in občutki, kakor so to Alpe. Že samo njihovo ime, ali le ena sama tipična alpska fotografija vzbuja pri mnogih ljudeh pozitivne asociacije na lepe, mogočne, naravne krajine in na osvoboditev od vsakodnevnih mestnih obveznosti. Praviloma se teh slik ne zavedamo in izhajamo iz tega, da so Alpe pač take in da te asociacije izziva gorovje samo, torej da imajo objektivni značaj.

V obravnavani knjigi pa seveda ni bilo mogoče, da bi se avtor pri prikazu Alp preprosto naslonil na te lepe slike. Kajti te predstavljajo le enega od mogočih pogledov nanje, ki je postal popularen šele pred dvesto leti v zvezi z industrijsko revolucijo, torej nikakor ni obstajal že od nekdaj. Zato se je treba, zlasti v sedanji ekološko navdahnjeni dobi, vprašati kaj takšen pogled na Alpe vsebinsko pomeni in katere vrednosti in vrednote so v njem normativno zajete, da bi ugotovili, če ta pogled ustreza, da bi razumeli sedanje probleme in prihodnje perspektive tega gorstva. Ker pa so Alpe »obremenjene« s posebno intenzivnimi slikami, nam to spraševanje hkrati kakor v zbiralni leči nazorno pokaže evropske vzorčne odnose med človekom in okoljem, kulturo in naravo, mestom in podeželjem, med delom in prostim časom, med središčem in periferijo. Ukvarjanje z Alpami nam daje izostreno razumevanje Evrope.

Po tradicionalnem pojmovanju so veljale Alpe kot grozne in strah zbujujoče gore, kot »*montes horribiles*«, v katerih skoraj ni mogoče živeti, oz. v katerih so lahko živeli le barbari na svoj primitivni način. To stališče, ki so ga literarno fiksirali rimski pisci pred 2000 leti je nato obvladovalo vso evropsko kulturno zgodovino do konca 18. stoletja. Ta pogled, ki so ga ustvarili izobraženi meščani, ki so izvirali daleč od alpskih krajev, je temeljil predvsem na nevarnostih, ki so spremljale ljudi pri prehodu čez Alpe, na načinu življenja v njih, na slabih možnostih agrarne pridelave in na dejstvu, da v Alpah ni bilo večjih kulturnih centrov. Absolutiziranje navedenega pa je bilo sila problematično. Življenje v Alpah in njihovo prečkanje ni bilo vedno in povsod nevarno in težavno. Ravno nove rimske ceste so tedaj omogočile sorazmerno hiter in preprost tranzit čeznje. Alpe niso povsod sestavljene iz krajin, kjer prevladujejo pušče, neustrezne za gospodarsko izrabo, saj so v Alpah precejšnje možnosti za uspešno živinorejo. V njih so npr. izdelovali sir, ki so ga izvažali v rimska mesta, kjer je bil zelo cenjen. Navsezadnje tudi alpski prebivalci niso bili povsem brez kulture, kajti že življenje v tem težavnem prostoru je velik kulturni dosežek. Zato je šlo pri tradicionalnem stališču do Alp za popačeno sliko, ki je imela z realnostjo bolj malo zveze. Mestni način življenja je služil za vrednostno merilo in za strah pred naravo, ki so ju v mestu zanikali, projicirali pa so ju na Alpe.

Med leti 1760 in 1780 so nato Alpe na hitro popolnoma prevrednotili in iz strašnih gor so postale Alpe strašno lepe, ki se jih ni treba več izogibati, temveč jih je treba usmerjeno obiskovati, da bi te na